

MİTOLOJİDEN TARSUS'A BİR SEMBOL: YILAN VE ŞAHMARAN

Birsel ÇAĞLAR ABİHA*

ÖZET:

Yeryüzünde hemen tüm topluluklarda yılan, hem olumlu hem olumsuz nitelikler yüklenmiş bir semboldür. Çeşitli kültürlerde yılan; yaşam, ölüm, sihir ve bilgiyle ilişkilendirilmiştir. İlk yazılı kaynaklarda, ilkel dönem mağara resimlerinde sıkça rastlanan bir unsur olan yılan; mitolojilerde kutsal kitaplarda, efsanelerde, masallarda, halk hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kültürlerin çoğunda yenilenme özelliği bulunan, geleceği gören ve bilgeliğin kaynağı olan yılan ile ilgili bir semboldür. Anadolu kültür geleneğinde ise yılanın bilgelik vasfı, yüzü insan; bedeni yılan olarak tasvir edilen Şahmaran'la hayat bulur. Anadolu kültüründe süslü tacı, çiçekli motifleri ve ejderha şeklindeki kuyruğuyla Şahmaran, Tarsus'ta gerek halk anlatılarında; gerekse evlerde bir bereket sembolü olarak karşımıza çıkar. Şahmaran'ın kültürümüze yansıyan izlerini ise yazılı, sözlü, elektronik kültür ortamlarında takip etmek mümkündür. Bu çalışmada yılan ve Şahmaran'ın günümüz kültürüne yansımaları ve bunların mitolojik arka planı incelendi. Tarsus ve Misis Yılankale'de sözlü kültür ortamından derlenen anlatılar ışığında Şahmaran'ın mitolojik sembolleri ve bunların yazılı- elektronik kültüre yansımaları irdelendi.

Anahtar Sözcükler:

Mitoloji, Tarsus, Şahmaran, Yılan, Yazılı- Sözlü-Elektronik Kültür.

ABSTRACT:

A SYMBOL IN MYTHOLOGY TO TARSUS: SNAKE AND SAHMARAN

Almost all societies on earth the snake is a symbol of both positive and negative attribute laden. In various cultures, the snake is associated by life, death, magic and knowledge.

The first written sources shows that the snake is very common element to be seen in the cave painting at primitive period, also appear in mythologies, sacred book, legend, fairy tales and in folk stories. In most cultures, the renewal feature, which is the source of vision and wisdom of the snake, is symbol of month.

Also in the tradition of Anatolian culture, characteristic of the wisdom of the serpent, the human face, body depicted as a snake comes to life as a Sahmaran. In the Anatolia, Sahmaran appears as ornate crown, floral motifs and the dragon shaped tail. Both public narratives of Tarsus as well as at home are seen as a symbol of fertility. It is always possible to follow up Sahmaran, because, Sahmaran in our culture is reflected in the marks in written, oral, electronic culture media.

In this study, snakes and Sahmaran in our contemporary culture, and their mythological background of the reflections were analyzed. In the light of oral narratives collected from the culture medium of Tarsus and Misis Yılankale. Sahmaran in our mythological symbol and their reflections on writing and electronic culture were evaluated.

Key Words: *Mythology, Tarsus, Sahmaran, oral-writing-electronic culture*

Giriş:

*Bu çalışma 2. Tarsus Kent Sempozyumu'nda (15-17 Kasım 2012) bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında yer almıştır.

İnsanlık tarihi boyunca yeryüzünde hemen tüm topluluklarda yılan, hem olumlu hem olumsuz nitelikler yüklenmiş bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli kültürlerde yılan; yaşam, ölüm, sihir ve bilgiyle ilişkilendirilmiştir.

Yılanlar mitolojik dönemlerden günümüze kadar, insanoğlunun hayatında her zaman var olmuş ve birçok medeniyetin mitolojisinde tanrı olarak telakki edilmiştir. Hatta hiçbir kült yılan kadar evrensel ve karmaşık olmamış, hiçbir yaratık yılan kadar yüceltilmemiştir. Dünya üzerinde farklı toplumlara ait mitolojiler çeşitli yılan öyküleriyle doludur:

Antik çağın Orfik dininde evrenin oluşması, *Kybele*'yle *Ofiyon* adlı yılanın sevişme sarsıntılılarıyla açıklanır. Attikalıların ilk kralı *Kekrops*, ikinci kralları *Erekhteus* birer yılanıdır. Sümerlerin yaratılış efsanelerinde gökyüzü ve yeryüzü tanrılarını yaratan *Lakmu* ve *Lakamu* adlı, erkek ve dişi birer yılanıdır. (Haçerlioğlu, 1975:698) Tıp kelimesinin orijini aldığı *Teb* (*Thebai*) şehri Eski Mısır'ın en önemli sağlık merkezidir ve totemi yılanıdır. Bütün Eski Yakın Doğu'da olduğu gibi Mısır'da da yılan, ilahi bir varlık sayılmakta ve doğurganlık özelliği taşıdığına inanıldığı için yılanı tapınılmaktaydı. Eski Mısır medeniyetinde birçok yılan kültü kalıntısına rastlanmakta ve firavunlar, yılan tacıyla tasvir edilmektedir. Mısır'da açık kahve renkli kutsal kobra yılanı, Eski Mısır İsis kültüründe, taçlı ilahe *Uto*'nun hayvanıdır. Eski Mısır inanışında, kutsal bir yılanın sokması sonucu ölen kimselerin; aslında ölmeyip ölümsüzleştiği düşünülmektedir. Bu sebeple Mısır'ın ünlü kraliçesi Kleopatra, İmparator Oktavianus'a esir düşmemek için göğsünü açık kahverengi bir kobra yılanına sokturarak intihar etmiştir.(Yöndemli, 2006: 60) Mısır efsanelerinde gökyüzünde yaşayan yılan *Apofti*, her gün güneşi doğudan batıya taşıyan *Ra*'nın peşinde dolaşır ve bir gün onu sokup öldürür. (Haçerlioğlu, 1975: 698) Alt dünyaya ait *Apofti* adlı yılan *Seth* tarafından mızrakla vurularak öldürülmüştür.

Babil ve Hitit mitolojisinde de yılan önemli bir yere sahiptir. Babillerde yılan; su, hayat ve sağlık tanrısı *Ningişzida*'nın sembolü olarak bilinmektedir. Aynı sağlık tanrısı Sümer kültüründe de mevcuttur. Hitit kültüründe de yılan kutsal bir hayvandır. Hititlerde yılan, *mus* adıyla bilinmekte ve Hititlerin bir kartalla mücadele ettiğine inandıkları *İlluyankas* isimli dev bir yılan tanrıya inandıkları bilinmektedir. Sümer, Babil, Hitit, Keldani ve Asurlularda yılan Hayat Ağacı ile birlikte anılan bir motif olmuştur.

Eski Hint ve Budist mitolojisinde de yılan, oldukça benimsenen bir unsurdur. Kobra ibadeti ve onunla ilgili çeşitli ritüeller, eski Hint mitolojisinde *Şiva kültü*, *Kirişna* ve *ilah Vişnu* ile ilgilidir. Şiva kültüründe yılanı ibadet eden insanların bu sayede onun ve diğer zararlı varlıkların şerrinden korunduklarına inanılmıştır. Yine; Hint mitolojisinde yarı insan yarı yılan biçiminde olan tanrılar "Naga"lar toprağın sahibi olarak algılanmıştır. (Bennefoy vd,447.)

Çin mitolojisinde ise yılan ejder (dragon) ile özdeşleşmiş ve sudaki ruhlar olarak algılanmışlardır. Çin'de ejder, kötülük yapan bir güç değil; yağmur yağdıran ve doğanın verimlilik ilkesini temsil eden iyi bir güçtür. Erkek ilke kabul edilen *Yang*'ın özüdür. Çin mitolojisindeki kötü ejderler ise Budistler tarafından tanıtılanlardır. Budistler mevcut ejder efsanelerini dağlarda yaşayan nagalara uyarlamışlardır. Dağlarda yaşayan bu yaratıklar zararlı olarak kabul edilirken göl ve derelerde yaşayanlar ise zararsız kabul edilmişlerdir.(Warner, 2008:179-180.)

Mitolojik görüşlerde yer ve su ile ilgilendirilen ve genellikle şeytani bir varlık olarak kabul edilen yılan, eski Türk kültüründe şaman davullarında yer altı dünyasıyla ilişkili bir sembol olarak kullanılmıştır. Altaylarda Erlik, kırbaç yerine elinde yılan tutar halde ve vücudu baştanbaşa yılanlarla sarılı biçimde betimlenmiştir. Yılan eski çağlardan kalma sanat

örneklerinde ölümler dünyası ile ilgili görülmüş ve ata ruhlarını temsil etmiştir. (Beydili, 2004: 616.) Ayrıca; Altay Türklerinde ve Tunguzlarda şaman elbiseleri üzerinde yılanı sembolize eden kurdeleler yer alır. Bazen yılanın başı ve çatalı kuyruğu belirgin bir şekilde gösterilirdi. *Yutpa* adı verilen bu yılan yer altı canavarını sembolize ederdi. Şaman külâhının ön kısmında birkaç sıra yılanbaşı yer alırdı. (Çoruhlu 1994, 38-46.)

On iki hayvanlı Türk takviminde yılan ve ejder birer yıl sembolü olarak görülmektedir. Emel Esin'in belirttiğine göre eski Türklerde, zaman kavramının kozmik deveren halindeki simgelerinden biri gök çarkını çeviren ejder (Türkçe: evren)'dir. Gök ve yer arasında döndüğü varsayıldığı için ejder, bazen gök ve yer ilkelerinin yerini alabilmekteydi. Budist metinlerde, (Gök Ejderi) Kök-luu gök gürültüsü ve yağmur simgesi olarak kabul edilmekte ve Kök-luu'ya atfedilen *yada* taşı ile kozmik büyü yapan şamanlar yağmur ve rüzgar meydana getirebilmekteydi.(Esin, 2001: 67,74.) Ayrıca Göktürk Kitabeleri'nde birbirine sarılmış halde çifte yılan motifi bulunmakta; bu yılan motifleri hem Bilge Kağan hem de Kül Tigin adına dikilen kitabenin üst kısmında yer almaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinde de ejder tasvirine rastlamaktayız. Bu hikâyelerde ejder; dört ayaklı, iki kanatlı, yedi başlı, uzun ve kalın kuyruklu olarak tasvir edilir. Er- Töştük destanında ise ejderha ile Zümrüdü Anka kuşu arasındaki mücadele vasıtasıyla yılan motifine yer verilir. Ejderha motifinin işlendiği eserlerden bir diğeri ise Sarı Saltuk'un ejderle mücadelesini ve adının kaynağını da öğrendiğimiz Ahi Evren'in yılan kılığında görünmesini hikâye eden Hacı Bektaşî Veli Velâyetnamesi'dir.

Türk halk inanışlarında evin koruyucusu olarak karşımıza çıkan ev iyesi, çoğunlukla yılan olarak tasvir edilir. Bu sebeple yılan olan evde bereket olacağına inanılır ve bu yılan öldürülmez. Yine bazı halk efsanelerinde tılsımlı yılanlardan söz edilir; yılan eti yiyen insanların sihir gücüne kavuştuğu ve doğanın dilini anlamaya başladığı anlatılır. Bilgi kudretinin yılanların padişahı Şahmaran tarafından verildiğine inanılırdı.

Yılan dini metinlerde de karşımıza çıkmaktadır: Tevrat'a göre Rab Allah, yaratıp doğrudan cennete koyduğu Âdem ve Havva'ya; orada bulunan bir ağacın meyvesini şiddetle yasakladığı halde, yılan Havva'yı kandırarak meyveyi ona yedirir; Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmalarına sebep olur. Şeytanın kılığına girdiği yılan, Tevrat'ın Tekvin bölümünde kolları ve bacakları olan bir hayvan imajıyla anlatılmış; işlediği bu suç yüzünden bir sürüngeneye dönüştürülmüştür.(Kitab-ı Mukaddes, 2000: 13- 19.) Tevrat'ta ayrıca Hz. Musa'nın diğer yılanları yutan mucizevî yılan açısından ve cehennem yılanlarından bahsedilmektedir.

Hıristiyanlıkta ise başlangıçta şeytanla özdeş kabul edilen yılan, pagan kültürünün etkisiyle hem korkulan hem de kutsal kabul edilen bir varlık özelliği kazanmıştır. J. Campbell'e göre; yılan genel olarak yaşamın kendisini tüketen ve yenileyen güçlerinin simgesi, zamanın ay gizemidir. Tabiatın kendiliğinden hareketi olduğu, dolayısıyla kutsallığı kabul edildiğinde yılan da kutsal hayatın sembolü olarak saygı görmektedir.(Campbell,2003: 390- 391.) İncil'de ise yılan öyküleri Vahiy (Vahiy1: 1-3; 12)kitabında yer almaktadır.

Annemarie Schimmel'e göre Hıristiyan geleneğinde büyük önem taşıyan yılanlar, İslam'da merkezi bir rol oynamazlar. Kuran, yılanı dönüştürerek Firavun'un büyücülerinin esasını yutan Musa'nın mucizevi açısından üstü kapalı bahseder; çünkü İslamiyet'te yılan bir zümrüde benzeyen ve şeyhin kör ettiği nefsin simgesidir. Ayrıca tavusun ihmalkârlığı yüzünden küçük bir yılan suretinde cennete girip Âdem ve Havva'yı yasak meyveyi yemeye ikna eden İblis' ti. Bu sebeple yılan ve akrabası ejderle ilgili anlatılar

genellikle İran mitolojisi kökenlidir ve harabelerde korunan hazinelerle ilgili halk inanışlarında yaşamaya devam eder. (Schimmel, 2004: 51.)

Kimi kez kutsal yaratıcı bir tanrı, kimi kez bir şeytan olarak karşımıza çıkan yılanın insanlık kültür tarihine yansımalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Yeryüzündeki kültürlerin çoğunda kötülüğü, olumsuzluğu, maddiliği, toprağı, şeytanı ve nefsi simgeler.
- Uroboros adı verilen kuyruğunu ısırarak yılan, kozmik gelişimin devri hareketini; doğum ve ölüm çemberi de denilen reenkarnasyonu (ruhun ölümsüzlüğünü) simgeler. Kuyruğunu ağzına almış haliyle yılan; tam bir daire, bu nedenle de tam bir yaşam ve hareket sembolüdür.
- Uzun aylar yeraltında, karanlıklar ülkesinde uyuduktan ya da öldükten sonra yeryüzüne çıkar; gömlek (kav) değiştirir. Bu durum, sembolik olarak, ölüp yeniden dirilmeyi temsil eder.
- Yılan, diğer canlılardan farklı olarak hem erkek hem de dişi imajını yansıtır. Uzunlamasına görünümü ile fallusu, kıvrılıp dairesel duruma girince de dişiliği sembolize eder.
- Psikanalist ekole göre, daha çok fallusu andırıldığından erkeksi bir simge olarak algılanır. (Ersoy, 2007: 273.)
- Mücadele eden iki yılan doğadaki pozitif ve negatif (yin ve yang) ikili karakteri sembolize eder.
- Yeraltında, karanlıklar ülkesinde sonsuz hayat ve gençlik bitkisine dokunarak yeniden hayat bulmuştur.
- Cennette, ebedi hayat sembolü olan elmayı ilk kadına vererek ona doğurganlık, analık yani hayat verici vasfı kazandırmıştır.
- Birbirine dolaşmış iki yılan üreme sembolüdür, iki yılanın bellerinden düğümlenip birbirlerini yutmaya çalışmalarını gösteren hareket Hermes'in işaretidir ve ticareti sembolize eder.
- Düzgün bir halka şeklinde çöreklenmiş haliyle, derisindeki halkalar ile hep açık duran gözünün meydana getirdiği halka ile gözünün içindeki halkalarla büyüleme özelliğine sahiptir. (Salt, 2006: 374-375.)

Yeryüzünde hemen tüm topluluklarda hem olumlu hem olumsuz nitelikler yüklenmiş bir sembol olan yılan; yaşam, ölüm, sihir ve bilgiyle ilişkilendirilmiştir. Anadolu kültür geleneğinde ise yılanın bilgelik vasfı, yüzü insan; bedeni yılan olarak tasvir edilen Şahmaran'la hayat bulur. Yüzü insan bedeni yılan olarak tasvir edilen Şahmaran figürü Hint mitolojisinde Nagalar, Yunan mitolojisinde "Gorgo" ve "Ekhidna" (Heseidos,2012: 71-73.), Hitit mitolojisinde İlluyankas, Herodot Tarihi 4. kitapta *Skythia* adını taşıyan ülkeye gelen *Herakles* 'in yarısı kız yarı yılan bir yaratıkla karşılaşması (Herodotos,1991:195.), Bin Bir Gece Masallarında Yemliha öyküsü, Orta Çağ Avrupası'nda *Melusine* perisi söylenceleriyle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu kültüründe süslü tacı, çiçekli motifleri ve ejderha şeklindeki kuyruğuyla Şahmaran, gerek halk anlatmalarında; gerekse evlerde bir bereket sembolü olarak algılanmıştır.

Yazılı kültür ortamında ise Şahmaran, Camasbnamele karşımıza çıkmaktadır; Türk edebiyatında ilk Camasbname Amed-i Dai'ye aittir. Ancak; Türkçedeki en önemli Camasbname 15. yüzyılda Abdi Musa tarafından yazılmıştır. Şahmaran hikâyesinin kaynağı araştırmacıları meşgul eden bir konu olmuş; çeşitli araştırmacılar kaynağı Fars, Arap, Eski Mısır ve Yahudi kültürlerine dayandırmışlardır. (Özdemir, 1998: 221-228.)

Bugün halk arasında birçok farklı varyantı yaşayan Şahmaran hikâyelerinin kimi varyantları taş baskısı eserlerle uyum içerisinde olsa da büyük çoğunluğu yazma eserlerle bağlantısı kalmayacak derecede değişmiştir. Özellikle Tarsus bölgesinde bu hikâyenin çok farklı varyantlarıyla karşılaşmak mümkündür.

Anadolu'nun pek çok yerinde gerek anlatılarda gerekse cam altı resimlerde Şahmaran kadın olarak tasvir edilir. Ancak; Tarsus'taki bir varyantta Tarsus Beyi'nin kızına âşık olan ve her hamam günü kızı hamam penceresinden izleyen nihayetinde yakalanıp hamamda kesilen bir erkek olarak karşımıza çıkmaktadır (k.k.1). Anlatılarda Şahmaran'ın farklı cinsiyet özellikleriyle verilmesinin nedeni mitolojik söylemde yılanın diğer canlılardan farklı olarak hem erkek hem dişi imajını yansımasıdır. Ayrıca Ceyhan Misis'te yaptığımız bir derlemeye göre Şahmaran bir erkek ve bir dişi olmak üzere iki cins olup erkeği insanlar tarafından kandırılmış ve öldürülmüştür. Yeryüzünde yalnızca dişi olan Şahmaran kalmıştır. (k.k.2)

Binlerce yıl boyunca yılan, kadın ve büyü sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Mircea Eliade, bu birlikteliği ayın simgeciliği ile açıklamaktadır. Eliade'ye göre, sürekli olarak ilk biçimine geri dönen; sonsuz bir döngüsellik içinde olan ay, yaşamın tüm ritimlerini mükemmel bir biçimde temsil etmektedir. Bu ritmik değişim; bereket ölçüsü olarak algılanan ayın uyandırdığı sezgilerden türeyen spiral, yılan ve şimşek simgelerinde görülmektedir. Buzul çağından beri ayın evrelerinin bu büyüsel anlamı ve erdemi bilinmektedir. (Eliade, 2003: 167.)

Mircea Eliade; bazı hayvanların, ayın kaderini biçimleriyle ve varlıklarıyla çağrıştırdıkları için ay simgesi olarak kabul edildiklerini söylemiş; bu hayvanlara bir görünüp bir kaybolmaları özelliği sebebiyle sümüklüböcek, ayı, kurbağa ve yılanı örnek göstermiştir. (Eliade, 2003: 175.) Bunlar içerisinde yılan, “*tüm kadınların eşi*” veya zaman zaman kabuk değiştirerek “*ölümsüz*” olma özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise yılan simgelerinin baş döndürücü çok yüzlüğünü gösterir; ancak tüm bu simgeler aynı düşünce etrafında gelişir: Yılan ölümsüzdür; çünkü yenilenir. Bu sebeple ay “gücü”dür; bereket, bilgi (kehanet) ve ölümsüzlük dağıtır. Pek çok mitte yılanın, tanrı tarafından insana verilen ölümsüzlüğü elde etmesi ile ilgili hikâyeler anlatılmasının sebebi budur.

Eliade, yılanın bir ay simgesi olduğunu anlatan mitlere çeşitli topluluklardan örnekler verirken kadın, yılan, ay ilişkisini de açıklamaktadır. Buna göre ay, tüm bereketin kaynağıdır ve kadınların adet dönemlerini düzenler; kişileştirildiğinde kadınların efendisi olur. Pek çok halk ayın bir erkek ya da bir yılan kılığına girip kadınlarla birleştiğine inanmıştır. Bu inanın örneklerine Eskimo kabilelerinde, eski Yunan, Hint, Pers, İbrani, Avrupa ve Afrika topluluklarında rastlamaktayız. Pek çok halkın, yılanın kadınların adet görmesine neden olduğuna inanması; yılanın erkek cinsel organına benzerliği ile bunu ilk ortaya koyan etnologlardan Crawley tarafından da doğrulanmıştır. Çeşitli topluluklarda ay ile ilişkilendirilen yılanın, çocuk getirdiğine inanılır. Orta Avustralya'da bazı kavimler, atalarının dünyayı dolaşan iki yılan olduğuna ve bunların durdukları yere çocuk ruhları bıraktıklarına inanmışlardır. Hindistan'da yılanlar, Budizm döneminden beri evrende su, hazine gibi bereket öğelerinin dağıtıcısı olarak görülmüşlerdir. Modern Hindistan'da pek çok inanış ise yılanların kadınların kısırlaşmasını engelleyen ve çok çocuk doğurmalarını sağlayan birer bereket dağıtıcısı olduklarını savunur. Bu bağlamda Eliade, yılan ile kadın arasındaki ilişkinin basit

bir cinsellik simgeciği olmadığına vurgu yapmakta ve bu ilişkinin çok anlamlı, çok çeşitli olduğunu söylemektedir. Eliade, yılanın bu özellikleri arasında en önemlisini “yenilenme” olduğunu söylemekte ve yılanın *dönüşen* bir hayvan olduğunu Gressman’ın “*Havva, Fenikelilerin eski yer altı tanrıçasıydı ve yılanla kişileştirilmişti.*” fikrine yaptığı atıfla savunmaktadır. Yine Persephone, Hekate, Artemis gibi bazı Akdeniz tanrıalarının ellerinde yılanlar veya yilandan oluşan saçlarla temsil edildiklerini görmekteyiz.

Orta Avrupa’daki bazı batıl inanışlara göre, eğer ayın etkisinde kalmış; yani adet dönemindeki bir kadının saçlarını kazır ve bunları gömerseniz saçlar yılanı dönüşür. Başka anlatılara göre ise büyücülerin saçları yılanı dönüşmektedir. Eliade’ye göre herhangi bir kadının böyle bir gücü yoktur; ancak ayın etkisi altında kaldığı sırada “*dönüşüm*” ün büyüsel gücünü paylaştığı için bu şansa sahip olmaktadır. Bu durum ise yılanlar aracılığıyla gerçekleşen büyücülüğün ayla ilişkisini pek çok kültürde belgelemiştir. Örneğin; Çinliler için yılan, tüm büyü güçlerinin kökeninde bulunmaktadır; İbranicede ve Arapçada büyü anlamına gelen kelimeler, yılan anlamı taşıyan sözcüklerin kökünden türemiştir. (Eliade, 2003: 179)

Yılan sembolizminin bu çok yönlülüğü yılanın kendini yenilediği için ölümsüz kabul edildiği fikri etrafında birleşmektedir. Bu özelliklerinden dolayı yılan, doğurganlık, ilim ve ölümsüzlüğün sembolü olarak birçok mitolojik anlatıda yerini almıştır.

Mircea Eliade’nin de belirttiği gibi yılan, kültürlerin çoğunda yenilenme özelliği bulunan, dönüşen bir hayvandır; bilgeliğin kaynağıdır ve geleceği görür. Pek çok halk, yılanın kadının adet görmesine neden olduğuna inanmaktadır.

Bir görünen, bir kaybolan; ayın görüldüğü günler kadar halkası olan ya da tüm kadınların eşi olan, kabuk değiştiren(ölümsüz) olan yılan ay ve onun gizemi ile ilgili bir hayvandır. Yılan ölümsüz, yenilenebilirdir, bereket, bilgi ve ölümsüzlük dağıtır; ama tüm bu güçlerin kaynağı aydır. Ritmik değişim ve bereket ölçüsü olarak ayın kültürlerde uyandırdığı simgeler; spiral, yılan ve şimşektir. Bitkiler ve hayvanlar, bereket için aya gereksinim duyarlar; büyük bereket tanrıalarını temsil eden öküz boynuzları, tanrısal Magna Mater’in ambleminin simgesidir. Neolitik çağda, ister ikonlarda ister öküz biçimli putlarda olsun, göründükleri her yerde büyük bereket tanrıçasını işaret etmişlerdir. Boynuz ise “yeni ayın” simgesinden başka bir şey değildir. Ayrıca belli dönemlerde ay, yerle özdeşleştirilmiş; yer yaşayan, tüm canlıların rahmi olarak kabul edilmiştir. Yılan, aydan geldiği için tüm sırları bilir, bilgeliğin kaynağıdır; hatta her kim yılan eti yerse hayvanların dilini özellikle kuşdilini konuşabilir (Eliade: 2003, 167-193).

Binlerce yıl boyunca yılan, kadın ve büyü sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Bu birlikteliğin kaynağı ise ay olarak kabul edilmiştir. Örneğin; Çinliler için yılan, tüm büyü güçlerinin kökeninde bulunmaktadır; İbranicede ve Arapçada büyü anlamına gelen kelimeler, yılan anlamı taşıyan sözcüklerin kökünden türemiştir. Yılan bu güçleri veren ise ayın kendisidir.

Arkaik kültürlerde yılan ölümsüzdür, bereket ve bilgi dağıtır; tüm gücünü ise aydan alır. Yeryüzündeki bitkiler ve hayvanlar bereket için aya gereksinim duyar. Kültürlerde bu durum bereket tanrıalarını simgeleyen öküz boynuzları ile ifade edilir. Öküz boynuzları

görüldükleri her yerde Ulu Tanrıça ((Magna Mater) işaret eder. Boynuz ise yeni ayın simgesinden başka bir şey değildir.

Şahmaran resimlerinin evlere bereket getirdiğine inanıldığı, Tarsus ve Misis'te tespit edilmiştir.(k.k.3) Boynuzlarla süslenen bu tasvirler, Ulu Tanrıça'nın birer simgesini durumunda olup ay simgeçiliğini bereket dağıtıcı özelliğine işaret etmektedir. Yine birçok halk sanatı ürününde Şahmaran'ın tacındaki yeni ay figürü de dikkate değerdir.

Hepimizin ezbere bildiği Camısap'ın Şahmaran ile karşılaştığı ve insanın Şahmaran'a ihanetini belgeleyen ve sonunda Lokman Hekim anlatısıyla bağlantılan hikayede mitolojik zamana ait Ulu Tanrıça kültü yerini, tarihsel zamanla birlikte erkek egemen ışıklı dünyaya bırakır. Yine de anlatıların derinliklerinde veya tasvirlerin renklerinde ay gizemlerinin izlerini hissedebiliriz. Şahmaran ve yılanla ilişkilen anlatılardaki diğer sembolleri ise şöyle özetleyebiliriz:

Kuyuya atılan Camısap yeri eşer ve yılanların dünyası olan yeraltı dünyaya adım atar. Çeşitli mitolojik anlatılarda kuyu motifi "yazgı kuyusu" olarak karşımıza çıkmaktadır. Camısap, bir ana rahminden doğar gibi tekrar yeryüzü âleme; ışıklı dünyaya çıkar; yer yaşayan, tüm canlılar için ana rahmi olarak kabul edilmiştir. Işıklı dünya söyleyişi önemlidir; çünkü bu âlem güneş ile özdeşleşir, güneş ise hükümdarlar, kahramanlar, erginler ya da düşünürlerle ilgilidir.(Eliade: 2003, 162). Aslında her anlatıda ışıklı dünyaya çıkan çocuğun ülkenin kralının hastalandığını duyması tesadüfi değildir. Şahmaran'ın kesilip Camısap'a etinin yedirilmesi veya suyunun içirilmesi ise aslında bir erginleme törenidir. Böylece genç çocuk, çağının bilgini olan Lokman Hekim'e evrilir

Gılgamış mitinde gördüğümüz canavar veya yılan, insanın ölümsüzlük yolundaki en büyük rakibidir, tezi bu anlatıda bir sapmaya uğrar. Başka anlatılarda özellikle Avrasya mitolojisinde ana temalardan olan yılan ve kartal mücadelesini de Lokman Hekim ile ilgili anlatılarda görmek mümkündür. Burada kartal ışıklı dünyaya ait bir semboldür. Lokman Hekim ile ilgili bir Azeri masalında Lokman Hekim'in bir mesleğinin de dokumacılık olması tesadüfi değildir. Hükümdarın çocuğuna ve kendi çocuğuna dokuduğu elbise ile onların kaderini de dokumaktadır (Aydın: 2008)Pek çok inanışta bir tanrı olarak algılanan ay, kozmik dokuyu ya da insanın kaderini dokur. Bu figürün altında bereket ve ölüm tanrılarının yeraltı veya aya ilişkin karakteri yatmaktadır (Eliade: 2003, 189). Krallar, kahramanlar, imparatorlar sayesinde "tarihin ilerlediği" yerlerde hüküm süren güneş; "zihnin aydınlık yakasını" simgeleriyle yönlendirmektedir. Cebrail'in kanadı veya davul bu ışıklı âleme ait birer simgedir.

Sonuç:

Yılan hemen her kültürde sihir, bilgi ve ölümsüzlüğün kaynağı olan bir tanrı olarak telakki edilmiştir. . Arkaik kültürlerde yılan ölümsüzdür, bereket ve bilgi dağıtır; tüm gücünü ise aydan alır. Binlerce yıl boyunca yılan, kadın ve büyü sözcükleri birlikte kullanılmış; bu birlikteliğin kaynağı ise ay olarak kabul edilmiştir. Yeryüzündeki bitkiler ve hayvanlar bereket için aya gereksinim duymuş, kültürlerde bu durum bereket tanrılarını simgeleyen öküz boynuzları ile ifade edilmiştir. Yılan bu özellikleri aya; yerle özdeşleştiğinde ise Ulu Tanrıçaya borçludur.

Mitolojik anlatılarda bir ay gücü hayvanı olarak karşımıza çıkan yılan, bölgemizde bereket sembolü olarak Şahmaran figüründe hayat bulur. Tarsus başta olmak üzere Anadolu'daki tüm cam altı resimlerde, halk sanatı örneklerinde Şahmaran başında ay şeklindeki tacı, bereketini aydan almış bitki figürleri ve boynuzlar ile tasvir edilmektedir. Bu

durum ise arkaik kültürlerdeki ay gizemi tanrıçalarının Şahmaran aracılığı ile hala hayatımızda var olmaya devam ettiğinin göstergesidir.

KAYNAKÇA:

AYDIN, Aliye(2008), *Azerbaycan Masalları 2- Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BEYDİLİ (2004), Celal *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara Yurt Kitap-Yayın, 2004.

BONNEFOY(2000) , Yves vd., *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, C.I. çev. Levent Yılmaz, Ankara :Dost Kitabevi.

CAMPBELL(2003),Joseph, *Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.

ÇIBLAK, Nilgün, (2007), "Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmaran Efsanelerinin Önemi" Adana: Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.16.

ÇORUHLU(1994), Yaşar "Türk Sanatında Görülen Yılan Tasvirlerinin Sembolizmi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.96.

ERSOY (2007), Necmettin, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönelce Yayınları, 2007.

ESİN (2001), Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

HANÇERLİOĞLU (1975), Orhan, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

HESİEODOS (2012), *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*, Çev: Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

ÖZDEMİR (1998), Hasan , "Geleneksel Kültürümüzde Şahmaran", *V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri*, C.2.Ankara.

SALT(2006), Alparslan, *Ansiklopedi Semboller*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları,2006.

SCHİMMELE (2004), Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

SÖZERİ, Tankut (2000), *Kültürlerde Şahmaran*, İstanbul: İm Yayın Tasarım.

SÖZERİ, Tankut (2004), *İnançlarda Şahmaran*, İstanbul: İm Yayın Tasarım.

WERNER (2008), Edward T.Chalmers, *Çin Mitleri ve Efsaneleri*, Çev. Şebnem Duran, İzmir: İlya Kitabevi.

YÖNDEMLİ, Fuat(2006), *Hayat Ağacı Ejder Yılan*, 6.basım, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR:

K.K.1: Didem ÖZTÜRK, yaş: 42, Öğrenim Durumu: Lise D. Yer.: Mersin. Görüşmenin tarihi-yeri: 14.10.2011, Mersin.

K.K.2: Ruziye TÜZÜN, yaş: 78, D. Yeri: Ceyhan, Eğitim: Yok, Görüşme yeri- tarihi: Burhaniye Köyü- Ceyhan, 08. 11. 2011.

K.K.3: Serpil DEMİR, D. Tarihi: 1959, D. Yeri: Adana (5 yaşından itibaren Tarsus'ta yaşamakta.) Lise Mezunu, Görüşme Yeri-tarihi: Tarsus, 10.11.2010.